

Sve u svemu, Peter Baehr se u ovoj knjizi pokazuje kao sposoban komparativni teoretičar, informirani biograf i poklonik H. Arendt, koji veoma čitkim i angažiranim stilom pisanja prvenstveno izlaže središnje elemente njezine konceptualizacije totalitarizma kroz prizmu njezina teorijskog nepovjerenja spram sociologije. No, kada prilikom poimanja novog fenomena radikalnog islama ostaje na teoretiziranju koje drži arendtijanskim, paradoksalno čini znanstveni grijeh pretjerane rigidnosti koji je središnja točka u osudi sociologije H. Arendt.

Josip Lučev

Recenzija

Dani Rodrik
**Paradox of Globalization:
 Democracy and the Future
 of World Economy**

W. W. Norton & Company, New York – London, 2011, 346 str.

Prema podacima MMF-a u razdoblju 1970-2008. u svijetu su zabilježene 124 bankarske krize, 68 dužničkih kriza i 208 valutnih kriza, što predstavlja enorman porast u usporedbi s razdobljem 1945-1970. u kojem je zabilježena samo jedna ozbiljna bankarska kriza u Brazilu. S obzirom na spomenutu proliferaciju kriza, kao i intenzitet globalne financijske krize 2007-? knjiga Danija Rodrika *Paradoks globalizacije: demokracija i budućnost svjetske*

ekonomije predstavlja iznimno poticajnu i analitičnu građu koja secira ključne izazove s kojima se suočavaju suvremene demokracije i nacionalne države u “hiperglobaliziranome” svijetu potresenome najtežom financijskom krizom od razdoblja Velike depresije. Prema internetskoj stranici Ideas, Dani Rodrik nalazi se na 14. mjestu najutjecajnijih ekonomista u svijetu i predaje međunarodnu političku ekonomiju na JFK School of Government, Sveučilište Harvard. Važno je napomenuti da je Rodrik u akademskoj zajednici poznat po nekonvencionalnom pristupu teoriji rasta i globalizaciji te kao autor ekonomske knjige desetljeća, prema izboru Businessweeka, znakovitog naslova *Has globalization gone too far?* Najaktualnije djelo iz njegova “pera”, *Paradoks globalizacije*, u principu detaljnije elaborira teze koje je prvi put iznio u svom poznatom članku iz 1999. *How Far Will International Economic Integration Go?*, prilagođene novonastalim okolnostima u međunarodnim ekonomskim i političkim odnosima.

Oslanjajući se na zapažanja Obstfelda i Taylora (1998) o standardnoj dilemi svake otvorene ekonomije koja mora izabrati između dvije od tri ponuđene opcije (mobilnost kapitala, fiksni devizni tečaj i neovisna monetarna politika), Rodrik razvija “povećanu” trilemu s ozbiljnim političkim implikacijama. Naime, u razdoblju zlatnog standarda političke elite odlučile su se za mobilnost kapitala i fiksni tečaj, što je išlo ruku pod ruku s dubokom ekonomskom integracijom i ulogom nacionalnih država predvođenih nacionalnim elitama nauštrb demokratskih institucija i politike. Nakon konferencije u Bretton Woodsu Keynes i White su se kao predstavnici pobjedničkih sila odlučili za kombinaciju neovisne mo-

netarne politike i fisknog deviznog tečaja uz napuštanje mobilnosti kapitala, što se na političkom planu reflektiralo oslanjanjem na demokratske institucije i demokratsku politiku uz istovremeno napuštanje cilja duboke ekonomske integracije. Rodrik vodi čitatelja kroz povijest debate o prednostima i nedostacima slobodne trgovine i mobilnosti kapitala na iznimno ilustrativan i upečatljiv način i dovodi ga do praga novog desetljeća. Uzimajući u obzir intenzitet i razmjere aktualne krize s kojom se suočava svijet, autor upozorava na potrebu odabira dvije od tri stvari koje će odrediti prirodu političkih, ekonomskih i socijalnih odnosa u nekoliko narednih desetljeća. Konfrontiran s dubokom ekonomskom integracijom, suverenitetom nacionalnih država i demokratskim institucijama, Rodrik se odlučuje za pledoaje u korist nacionalnog suvereniteta i demokratskih institucija. Naravno, takav stav povezan je s njegovom dijagnozom postojećeg stanja i načina na koji je ono materijalizirano u svijetu trgovine i financija. U isto vrijeme autor je svjestan da je nemoguće smanjiti transakcijske troškove trgovinskoj i financijskoj integraciji na globalnoj razini stvaranjem svjetske federacije zbog prevelike različitosti u kulturi i navikama te zbog različitih potreba različitih dijelova svijeta. Osim toga nemogućnost uspostave federacije u kontekstu dubinske ekonomske integracije označila bi *de facto* povratak na preddemokratsko razdoblje zlatnog standarda u kojemu nije postojala sindikalna organiziranost i opće biračko pravo.

Neograničena slobodna trgovina i liberalizacija kapitalnih tokova prema Rodriku nisu univerzalno preporučljivi recepti i to je čitatelju jasno preneseno kroz svih 12. poglavlja. Globalizacija koja pokušava

unificirati globalna tržišta zapravo je paradoksalan proces jer pokušava negirati globalnu tržišnu topografiju i različitosti. S obzirom na upravo navedeni sadržaj potencijalni čitatelj lako bi mogao zaključiti da Rodrik zagovara temeljitu regresiju globalizacijskog procesa i povratak na Bretton Woods iz 1944, ali to uopće nije točno i bilo bi nepravедno prema autoru inzistirati na takvoj vrsti zaključka. Rodrik je svjestan svih prednosti koje je integracija u području trgovine i financija donijela milijunima siromašnih u zemljama kao što su Kina i Indija, ali postavlja opravdano pitanje je li se moglo učiniti više i bolje. Tu je i element nestabilnosti koji se ogleda u broju dužničkih, valutnih i bankarskih kriza s kojima se suočava svijet u razdoblju poslije Nixonova šoka. U knjizi je lako uočljiv stav da autor brani globalizaciju od onih koji je najviše ugrožavaju, a to su prema njegovu sudu hiperglobalisti i ekonomisti "ježeви" koji su obično opčinjeni jednom velikom idejom poput autoregulacije tržišta. Hiperglobalisti uvijek u prvi plan stavljaju pitanje efikasnosti, slobodne razmjene dobara i usluga i neograničene mobilnosti *portfolio* i *greenfield* ulaganja, čak i ako to zahtijeva ignoriranje ili gaženje demokratskih praksi i institucija. Međutim, Rodrik kao ekonomist "lisica" uvjerljivo argumentira da hiperglobalisti koji naglašavaju isključivo integracijske koristi uz zanemarive nedostatke zaboravljaju postaviti ključno pitanje legitimnosti i pravednosti takvih zahtjeva. Prema istraživanju NBC-a i *Wall Street Journala*, postotak Amerikanaca koji smatraju da je njihova zemlja profitirala od globalizacije smanjio se od 2002. do 2008. s 42% na 25%. Autor smatra da će erozija potpore globalizaciji zbog prisilnog institucionalnog izomorfiz-

ma i njezinih razornih posljedica u slučaju neuvažavanja demokratskih težnji izazvati daleko više štete u ekonomskom i političkom smislu nego proces kontrolirane globalizacije koji uvažava nekoliko temeljnih imperativa, o kojima će biti riječi nešto kasnije. Dakle, Rodrik ne zagovara povratak na razinu protekcionizma poslije Drugog svjetskog rata, ukidanje ulaganja u druge zemlje ni povratak na autarkiju, ali se zalaže za uvođenje kapitalnih kontrola koje trebaju zaštititi nacionalne ekonomije od priljeva i odljeva špekulativnog kapitala. Takvi tokovi, naime, djeluju destabilizirajuće i kao posljedicu imaju nekontroliranu aprecijaciju/deprecijaciju nacionalne valute, inflatorne pritiske i stvaranje špekulativnih mjehura koji završavaju implozijom. I kako je s time povezana svojevrsna afirmacija demokratske politike?

Rodrik ističe nekoliko imperativa koji su usko povezani s oživljavanjem demokracije. Prema tome, tržišta ne bi trebala biti isključivo autoreferentna, tj. legitimirana sama sobom, već i uz pomoć ne-tržišnih institucija koje su primarno organizirane u granicama nacionalnih država. Nakon toga Rodrik ilustrira da nema samo jednog puta prema prosperitetu i razvoju, što je detaljnije objašnjeno u njegovoj knjizi *One Economics, Many Recipes*, te da svaka država ima legitimno pravo zaštititi svoje socijalne aranžmane i institucije kao dio demokratskog društvenog ugovora. S druge strane, niti jedna zemlja nema pravo nametati drugim zemljama ili integracijama svoje institucije i vrijednosti, kao što je to vidljivo u slučaju trgovinskog spora EU-a i SAD-a oko hormona rasta u američkoj govedini i GMO-sjemenima. Pritom Rodrik nikako ne zanemaruje vrijednost međunarodne suradnje koja mora uspostaviti mi-

nimum suradnje između država, svojevrsna prometna pravila po kojima će vozila nacionalnih država sudjelovati u procesu globalizacije. I zadnje, ali ne najmanje važno, nedemokratske države ne mogu računati na isti tretman u međunarodnim ekonomskim i političkim odnosima kao demokratske države, a tu prvenstveno misli na poziciju Kine. Međutim, autor izbalansiranom analizom ne osuđuje kinesko vodstvo zbog npr. podcijenjenog yuana, već iznosi provokativnu tezu da je kineski suficit u vanjskoj trgovini posljedica članstva Kine u WTO-u koje joj ograničava stimuliranje vlastite industrije subvencijama i čvrstim mjerama industrijske politike i upućuje ju na podcijenjeni yuan koji smanjuje kupovnu moć kineskih građana i sprečava transformaciju prema unutarnjoj potrošnji. Takvo promišljanje s pravom se može smatrati krunskim argumentom protiv *one-size-fits-all* pristupa globalizaciji koji je u ovom konkretnom slučaju doveo do ogromne makroekonomske neravnoteže na međunarodnoj razini.

Nakon svega što je autor naveo, kritički će čitatelj još uvijek u rezervi držati pitanja o globalnim eksternalijama poput globalnog zagrijavanja i upravljanja zajedničkim resursima. Na te dvojbe Rodrik ima odgovor podjelom politika u četiri kategorije. U prvoj kategoriji nalaze se politike koje nemaju izražene prekogranične eksternalije, poput obrazovne politike, i koje trebaju ostati u domeni nacionalnih država. U drugoj kategoriji nalaze se *beggar-thy-neighbor* politike ili politike osiromašenja susjeda, poput njemačkog i kineskog trgovinskog suficita, koje zahtijevaju koordinaciju zainteresiranih stranaka na bilateralnoj, plurilateralnoj i/ili multilateralnoj osnovi. Treća kategorija politika odnosi se

na politike s unutrašnjopolitičkim motivima (*beggar-thyself*), poput administrativnih, distributivnih i javnozdravstvenih. U tom području Rodrik zagovara nacionalnu autonomiju, ali odluke moraju biti rezultat uravnotežene demokratske rasprave s uvažavanjem načela transparentnosti i odgovornosti. Konačno, četvrta kategorija politika odnosi se na *global commons* te uključuje zaštitu okoliša i smanjenje emisija stakleničkih plinova. U tom području neminovno je zajedničko djelovanje kako bi se spriječio najcrnji scenarij, ali autor ne propušta napomenuti da je pogrešno koristiti analogiju između globalne ekonomije i globalnih javnih dobara. Autor završava knjigu s nekoliko konkretnih preporuka u vezi s transformacijom međunarodnog trgovinskog i financijskog režima. Za mnoge neočekivano, paralelno s tim režimima, Rodrik naglašava potrebu veće mobilnosti radne snage kao što je to bilo uobičajeno u "zlatno doba" globalizacije na prijelazu 19. u 20. stoljeće i time se svrstava uz bok Josephu Stiglitzu kao autoru koji naglašava vještine i kapital koji imigranti ponovno donose natrag u zemlje koje služe kao izvori međunarodnih migracija. Zadnji dio posvećen je pitanju integracije Kine u svjetsku ekonomiju. To je iznimno važno pitanje jer je Kina zemlja koja je najviše profitirala od globalizacije, ali bi njezin uspjeh uz izostanak transformacije postojećih multilateralnih aranžmana, koji bi nacionalnim državama i samoj Kini trebali omogućavati više manevarskog prostora, mogao zapečatiti sudbinu globalizacije.

Poruka koju nam šalje knjiga *Paradoks globalizacije* može se jednostavno sažeti riječima da je samo stabilna i zdrava domaća ekonomska politika temelj otvorene međunarodne ekonomije i da su samo

stabilne političke zajednice temelj mirom prožetog i stabilnog međunarodnog poretka. Implikacije tih dviju teza su široke, ali vrlo su zanimljive u kontekstu dužničke krize koja potresa eurozonu već pune dvije godine. Dubinska ekonomska integracija u domeni fiskalne politike bez demokratizacije Europske unije i nametanje tehnokratskih rješenja izvana, uz zanemarivanje domaćih razvojnih potreba, nije rješenje za probleme u kojima se ona trenutačno nalazi. Rodrik navodi EU kao primjer uspješne regionalne ekonomske integracije, ali koja u ovo krizno vrijeme pokazuje totalnu konfuziju oko odabira dvije od tri ponuđene opcije. Uza sve što je naveo kao dio Fridmanovske hiperglobalističke zablude sasvim je izvjesno da bi u kontekstu europske integracije autor na prvo mjesto stavio kombinaciju ekonomske integracije i demokratizacije EU-a, na drugo mjesto nacionalni suverenitet i demokratsku politiku, a kao najnepoželjniji scenarij duboku ekonomsku integraciju i nacionalne države kao dio integracije *sui generis* sputane luđačkom košuljom supranacionalne politike bez demokratskog legitimiteta ili diktatom Merkozy. Da nacionalnim državama na demokratskim osnovama, ali ne nacionalnim državama kao kolonijama korporativnih struktura u postdemokratskom dobu, kao što nam je to distopijski u svojoj knjizi *Postdemocracy* poručio Colin Crouch. Uz vrlo bogatu bibliografiju i mnoštvo detaljnih analiza koje imaju ulogu kristalizacije autorovih ključnih ideja jedno pitanje ostaje prožeto enigmom: Kako bi nacionalne države mogle vratiti mogućnost odlučivanja o ključnim pitanjima trgovinske, monetarne i financijske politike? Neovisno o izostanku odgovora na to pitanje *Paradoks globalizacije* služi kao pledoaje

za spas demokracije i jačanje nacionalnog suvereniteta u svijetu prepunom raznolikosti, koje se, prema njegovim predviđanjima, sigurno neće smanjiti u narednom stoljeću. Sukladno tome, kriza se ne može riješiti velikim pogodbama na forumima poput G-20, u sklopu kojega akteri najčešće gube kredibilitet i dragocjeni politički kapital, već samo utvrđivanjem minimalnih osnova za dobrovoljnu suradnju, poput poreza na financijske transakcije, revizije osnivačkog ugovora WTO-a i mogućnosti uvođenja kapitalnih kontrola. Argumenti elaborirani u knjizi svakako su odlična početna točka za demokratsku raspravu i progresivno djelovanje, uz imperativ razmatranja prirode međunarodne monetarne i financijske arhitekture i potrebe njezine temeljite transformacije.

Kristijan Kotarski

Prikaz

Rob Riemen
Vječiti povratak fašizma

TIM press, Zagreb, 2011, 56 str.

Iako opsegom nevelika knjiga – svega pedeset stranica – svojim metaforičkim stilom, snažnim asocijacijama i jakim poantiranjem ne može ostaviti čitatelja indiferentnim. Riemen, nizozemski filozof kulture i esejist, u nas poznat po knjizi *Plemstvo duha – zaboravljeni ideal* (Zagreb, TIM Press, 2008), započinje svoj diskurs o vječitom vraćanju fašizma *Ku-*

gom, romanom-alegorijom Alberta Camusa. Kada u Oranu počnu crkavati štakori i širiti se kuga, vlasti reagiraju poricanjem: to ne može biti istina, toga više nema kod nas, pa nismo više u srednjem vijeku! Nemojte, molimo vas, širiti paniku.

No činjenice ne nestaju njihovim poricanjem: promjenom riječi ne mogu se promijeniti činjenice. I kao što se problemi negiraju promjenom njihova naziva, primjerice u američkoj kulturi riječ “problem” postala je tabu i zamijenjena je izrazom “izazov” (*challenge*), na jednak način u Europi, tvrdi Riemen, vlada tabu glede riječi “fašizam” kada se ona odnosi na današnje političke pojave. Postoji desni ekstremizam, radikalna desnica, populizam, desničarski populizam, nacionalizam – ali ne, to ne može biti fašizam, mi živimo u demokraciji, prestanite širiti paniku!

Početak je efektan jer je metafora jača od logičkog izlaganja problema. Koristeći se usporedbom s kugom, Riemen nije teško zaključiti da kao što bacil kuge nikada ne ugiba i desetljećima može ostati pritajen, tako ni virus fašizma nije uginuo, već se samo uspio pritajiti. Riemen u pomoć priziva još jednog znalca fašizma, Thomasa Manna, koji je nakon rata pisao: “[razdoblje fašizma] u kojem živimo i u kojem ćemo, vojnoj pobjedi unatoč, još dugo živjeti”. U tijelu masovne demokracije bacil fašizma uvijek će ostati virulentno prisutan, jer on nije nikakav “izazov”, već problem koji neizbježno vodi u despotizam i nasilje. Sve što sa sobom donosi takve posljedice mora se nazvati pravim imenom – opasnost. Svaka politika koja nastoji zanijekati problem ili, što je još gore, opasnost, zove se nojevskom politikom. I tako nepromijenjenom ostaje istina da onaj tko